

“Гонгадзе проти України” (Gongadze v. Ukraine)

У рішенні, ухваленому 8 листопада 2005 року у справі “Гонгадзе проти України”, Суд постановив, що:

- було порушено ст. 2 Конвенції, яке виявилось у неспроможності національних органів захистити життя чоловіка заявниці – Георгія Гонгадзе;
- було порушено ст. 2 Конвенції, яке виявилось у непроведенні належного розслідування обставин смерті Г. Гонгадзе;
- мало місце порушення ст. 3 Конвенції, яке виявилось у поводженні, яке принизило гідність заявниці;
- мало місце порушення ст. 13 Конвенції (право на ефективний засіб захисту).

Відповідно до ст. 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 100 000 євро на відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Обставини справи

Заявниця Мирослава Гонгадзе є громадянкою України, народилась 1972 року і проживає у м. Арлінгтоні, США. Її чоловіком був політичний журналіст та головний редактор інтернет-видання “Українська правда” Георгій Гонгадзе. Він докладав чимало зусиль для привернення уваги як української, так і світової громадськості до проблем зі свободою слова в Україні. Зокрема, він не раз повідомляв про корупцію серед посадовців найвищого рангу. За кілька місяців до його зникнення Г. Гонгадзе заявив у правоохоронні органи про те, що він зазнає погроз і за ним ведеться стеження.

14 липня 2000 року Г. Гонгадзе написав відкритого листа Генеральному прокурору України (далі – Генпрокурор), стверджуючи, що його родичів, друзів та колег правоохоронні органи безпідставно викликають на допити. У цьому листі він також зазначав, що його переслідують невідомі особи. Переслідування ведеться на автомобілі під номерним знаком 07309 КБ.

Г. Гонгадзе просив Генпрокурора про захист і про покарання осіб, причетних до стеження за ним.

16 вересня 2000 року Г. Гонгадзе зник. Наступного дня його дружина повідомила Московський райвідділ міліції м. Києва про зникнення чоловіка.

2 листопада 2000 року у лісі поблизу м. Таращі Київської області було знайдено обезголовлене тіло невідомої людини.

15 листопада 2000 року було проведено впізнання, у ході якого родичі розпізнали на тілі прикрасу, яка належала Г. Гонгадзе, а також слід від старої рани.

28 листопада 2000 року голова Української соціалістичної партії п. О. Мороз публічно оголосив про існування аудіозаписів, які були таємно зроблені у кабінеті Президента України (так звані плівки Мельниченка). Згадані записи свідчили, на думку О. Мороза, про причетність Президента Л. Кучми та деяких інших високопосадовців до зникнення Г. Гонгадзе. В одній з розмов, зафіксованих на плівці, нібито Л. Кучма вимагав, аби Міністр внутрішніх справ України п. Ю. Кравченко організував стеження за Г. Гонгадзе. У тій самій розмові п. Ю. Кравченко запропонував для цього конкретних людей, назвавши їх “справжніми орлами”, спроможними до виконання будь-якої роботи.

У грудні 2000 року Генпрокурор повідомив, що тіло, знайдене поблизу м. Таращі, не було ідентифіковане як тіло Г. Гонгадзе.

10 січня 2001 року Генпрокурор оприлюднив заяву про те, що цілком можливо “таращанське тіло” було тілом Г. Гонгадзе. З іншого боку, він у той самий час оголосив, що були свідки, які бачили Г. Гонгадзе живим вже після його зникнення. Три дні по тому працівники Генпрокуратури повідомили заявницю, що не було доказів, які б підтверджували, що це було тіло Г. Гонгадзе. А вже за два тижні заявницю було визнано потерпілою у даній

справі на тій підставі, що було достатньо доказів, аби вважати, що знайде поблизу Тараші тіло було тілом її чоловіка.

15 січня 2001 року головний редактор газети “Грані” оприлюднив імена чотирьох працівників правоохоронних органів, які нібито були причетні до стеження за Г. Гонгадзе.

11 березня 2003 року журналісти міжнародної організації “Репоттери без кордонів” повідомили про те, що результати експертизи за методом ДНК підтвердили, що “тарашанське тіло” є тілом Г. Гонгадзе.

22 жовтня 2003 року було заарештовано генерал-лейтенанта Пукача, працівника Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС), за підозрою у причетності до зникнення Г. Гонгадзе. Його було звинувачено у знищенні важливих документів у справі.

6 листопада 2003 року Київський міський суд звільнив п. Пукача з-під варти, застосувавши до нього як запобіжний захід підписку про невиїзд.

Віктор Ющенко після обрання його 26 грудня 2004 року Президентом України публічно пообіцяв поновити розслідування у справі Г. Гонгадзе.

2 березня 2005 року Генпрокурор повідомив через ЗМІ про взяття під варту, у зв’язку зі справою Г. Гонгадзе, трьох працівників міліції.

4 березня 2005 року стало відомо про смерть Ю. Кравченка, яка, як стверджувалось, була наслідком самогубства. У день, коли він загинув, у Генпрокуратурі мав відбутися його допит у справі Г. Гонгадзе.

У серпні 2005 року заявниці дозволили ознайомитися з матеріалами справи. У вересні 2005 року Генпрокурор повідомив, що останній тест на ДНК підтвердив належність тіла Г. Гонгадзе.

15 вересня 2005 року п. Турчинов, нещодавно до того звільнений з посади Голови Служби безпеки України, повідомив на прес-конференції, з-поміж іншого, що проміжні результати лабораторних досліджень “плівок Мельниченка” свідчать про відсутність ознак їх підробки і про точну ідентифікацію осіб, яким належать голоси, зафіксовані на цих плівках.

20 вересня 2005 року парламент України заслухав голову спеціального парламентського слідчого комітету у справі Г. Гонгадзе (далі – Комітет). У цій доповіді йшлося про те, що викрадення і вбивство Г. Гонгадзе було організовано Президентом Л. Кучмою та Ю. Кравченком, а також зазначалося, що до цього причетні також нинішній спікер парламенту В. Литвин та депутат Л. Деркач.

Доповідь завершувалася вказівкою на те, що Генпрокурор жодним чином не відреагував на висновки Комітету.

Нещодавно Генпрокуратура повідомила, що розслідування стосовно осіб, обвинувачених у справі Г. Гонгадзе, завершено і справу буде передано до суду.

Зміст рішення Суду

Заявниця стверджувала, що органи влади виявилися неспроможними захистити життя її чоловіка, а згодом розслідувати обставини його зникнення та смерті. Така недолуга поведінка влади завдала їй чималих моральних страждань. Заявниця посилалася на ст. 2, 3 та 13 Конвенції. Вона також стверджувала, що в останній наданій Урядом інформації йшлося про причетність до смерті її чоловіка чільних державних посадовців. Однак, на думку заявниці, органи слідства вирішили обмежитись притягненням до відповідальності лише прямих виконавців злочину, а не його замовників та організаторів.

Суд зазначив, що останні викриття у справі заявниці з високим ступенем імовірності вказували на причетність працівників міліції до зникнення і вбивства Г. Гонгадзе. Питання, яке мав вирішити Суд, полягало в тому, чи органи влади виконали своє зобов’язання захистити життя Г. Гонгадзе від очевидної загрози.

Суд спочатку вказав на те, що 14 липня 2000 року чоловік заявниці сам звернувся з листом до Генпрокурора, в якому скаржився на безпідставні допити своїх родичів та друзів правоохоронними органами, а також повідомив, що за ним ведеться стеження. Він також просив про проведення розслідування у зв'язку із зазначеними фактами та вжиття заходів щодо його охорони.

Далі Суд відзначив, що органи влади, передусім працівники прокуратури, повинні були знати про вразливе становище журналістів, які висвітлювали актуальні політичні теми в державі, особливо з огляду на те, що з 1991 року в Україні було вбито 18 журналістів.

Суд також вказав, що до завдань прокуратури належав нагляд за органами міліції та розслідування законності будь-якої їх діяльності.

У своєму листі Г. Гонгадзе чітко вказував на незрозумілу зацікавленість працівників певних силових структур його особою. Однак відповідь Генпрокурора була не тільки формальною, але й брутально недбалою. Через два тижні після цього Г. Гонгадзе зник.

Суд звернув увагу на те, що лист Г. Гонгадзе та наступні події у справі, які розкривали ймовірну причетність державних служб до його зникнення і вбивства, слідчі органи впродовж тривалого часу не тільки нехтували, але й відверто заперечували. Адже слідство жодним чином не відреагувало на публічні повідомлення у ЗМІ про причетність працівників міліції до зникнення журналіста. Той факт, що вже за кілька днів після зміни вищого керівництва країни було заарештовано двох працівників міліції за звинуваченнями у викраденні та вбивстві Г. Гонгадзе, викликав у Суду серйозні сумніви щодо щирого бажання влади в особі попереднього вищого керівництва розслідувати справу належним чином. Тому Суд дійшов висновку про те, що було порушено ст. 2 Конвенції, яке виявилось у неспроможності органів влади захистити життя чоловіка заявниці.

Суд відзначив, що до грудня 2004 року державні органи, зокрема ті, які займалися розслідуванням, переймалися радше доведенням непричетності чільних посадовців до цієї справи, аніж встановленням справжніх обставин зникнення та смерті Г. Гонгадзе.

Тому Суд дійшов висновку, що ст. 2 Конвенції було порушено також й у тому, що органи влади виявились неспроможними провести ефективне розслідування у справі.

Стосовно скарги заявниці на порушення ст. 3 Конвенції Суд висловив такі міркування. Він зауважив, що хоча чоловік заявниці зник у вересні 2000 року, проте вона, за її словами, лише у березні 2003 року отримала переконливі докази того, що обезголовлене тіло, знайдене у Таращі, було тілом Г. Гонгадзе. До березня 2003 року заявниця періодично отримувала від слідчих органів суперечливі заяви про долю свого чоловіка. У той час події розгорталися таким чином, що органи слідства, піддаючи сумніву належність тіла, знайденого у Таращі, Г. Гонгадзе, а відтак висувуючи різноманітні припущення стосовно можливої його долі, наполегливо відмовлялися надати заявниці можливість ознайомитися з усіма матеріалами справи.

У вересні 2005 року Генпрокурор повідомив, що остання експертиза щодо ідентифікації тіла за методом ДНК, проведена у Німеччині, підтвердила належність тіла Г. Гонгадзе.

З огляду на зазначені факти Суд дійшов висновку, що ставлення відповідних компетентних органів до заявниці та її сім'ї заподіювало їй істотних страждань. Тому таке ставлення слід кваліфікувати як поводження, що принижує людську гідність, вчинене на порушення ст. 3 Конвенції.

Розглядаючи скаргу заявниці щодо порушення ст. 13 Конвенції, Суд відзначив, що у даній справі не виникало сумніву стосовно обов'язку компетентних органів провести ефективне розслідування обставин, за яких загинув чоловік заявниці. Однак, як свідчили

факти, упродовж понад чотирьох років жодного ефективного розслідування у справі не проводилось.

З огляду на це Суд дійшов висновку, що заявницю було позбавлено ефективного засобу захисту стосовно встановлення обставин смерті її чоловіка.

Більше того, Суд відзначив, що заявниця справді не могла отримати жодну компенсацію, оскільки відповідно до національного законодавства питання про компенсацію у відповідних ситуаціях може бути остаточно вирішене у цивільному порядку лише після постановлення вироку у кримінальній справі, точніше після встановлення судом обставин справи. Таке встановлення фактів має преюдиційне значення для вирішення цивільного позову у тій самій справі. Отож, Суд постановив, що ст. 13 Конвенції було порушено також і стосовно цього аспекту.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання комюніке Секретаря Суду здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України П.М. Рабіновичем та М.Ю. Пришляк.